

**Wstępne rozpoznanie problematyki
konserwatorskiej i historycznej
kamiennego tryptyku z 1470 r. pierwotnie
wmurowanego w ścianę katedry Zaśnięcia
Bogurodzicy – soboru Uspieńskiego
(obecnie w wielką dzwonnicy)
Ławry Peczerskiej w Kijowie, Ukraina**

Świątynia katedralna Zaśnięcia Bogurodzicy (sobór Uspieński) oraz Wielka Dzwonnica należą do zespołu budynków Ławry Peczerskiej (ukr. Києво-Печерська лавра) w Kijowie. W 1990 r. zostały wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Ławra stanowi siedzibę zwierzchnika Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego.

Według przekazów tryptyk pierwotnie znajdował się na centralnej absydzie elewacji soboru Uspieńskiego. Został w niej umieszczony w 1470 r., na pamiątkę odbudowy soboru ufundowanej przez Semenę Aleksandrowicza Olelkowicza (Szymona, Siemiona; ukr. Симеон Александрович Олелькович). Do tego wydarzenia nawiązuje inskrypcja w języku staro-cerkiewno-słowiańskim łącząca trzy płaskorzeźby, mówiąca o tym, że założono cerkiew Przenajświętszej Peczerskiej (Matki Boskiej) na starych fundamentach za Wielkiego Króla Kazimierza przez pobożnego Semenę Aleksandrowicza, księcia kijowskiego, za panowania archimandryty Joana (ukr. Іанне).

Tryptyk został z soboru usunięty po pożarze w 1718 r., po którym w latach 1729–1731 dokonano zmiany wystroju dekoracji elewacji. Wmurowany jest obecnie w niszę północną, zachodnią i południową powyżej drzwi wejściowych do wnętrza oraz piwnic Wielkiej Dzwonnicy Ławry Peczerskiej, którą wybudowano w latach 1731–1745. Nie wiadomo, jak długo płaskorzeźby były eksponowane, ale zostały następnie zasłonięte tynkami elewacyjnymi i odsłonięte ponownie dopiero w 1866 r. przez badacza, archeologa i historyka ukraińskiego Piotra Lebedintsewa (ukr. Петро Лебединцев).

Śledząc okoliczności, w których powstał tryptyk, natrafiamy na niezwykle interesujący wątek relacji Kazimierza Jagiellończyka, który

sprawował (w ramach unii polsko-litewskiej) rządy na Litwie jako wielki książę litewski w latach 1440-1492 oraz dzierżąc koronę Polski w latach 1447-1492, a jego politycznymi oponentami i rywalami do litewskiego tronu wielkoksiążęcego – kniaziami z rodu Olelkowiczów-Słuckich. Książęta Semen (ok. 1420-1470) i Michał (zm. 1481) wysuwani byli przez opozycję antyjagiellońską do tronu litewskiego w czasie rządów Kazimierza Jagiellończyka. Książę Michał Olelkowicz posunął się, nawet przy współudziale z władcą moskiewskim Iwanem III, do spisku mającego na celu uśmiercenie króla. Po odkryciu intrygi został skazany na śmierć w 1481 r. Tym bardziej dziwi fakt, iż polityczny oponent Kazimierza Jagiellończyka w roku swojej śmierci (w 1470 r.) funduje odbudowany po pożarze sobór Uspeński, a świątynię opatruje tryptykiem z inskrypcją odnoszącą się do Wielkiego Króla Kazimierza i Semena Olelkowicza – „pobożnej” osoby. Czyżby było to przedśmiertne uznanie zwierzchnictwa Kazimierza Jagiellończyka?

Tryptyk płaskorzeźbiony z piaskowca składa się z tablic z przedstawieniem Matki Boskiej w pozie Orantki (modlącej się, na stojąco, ze wzniesionymi rękoma) w centrum oraz postacią świętego Antoniego i świętego Teodozjusza Peczerskich po bokach. Postaci świętych prawymi dłońmi wskazują na Matkę Boską, adorując ją. Właściwy układ kompozycji stawia św. Antoniego po prawej stronie, zaś św. Teodozjusza po lewej stronie tryptyku (dziś są zamienione). Układ prawidłowy, wynikający z treści i kompozycji, został unieczystniony. Przypuszczalnie doszło do tego wskutek działania zamierzonego, utrudniającego właściwe odczytanie tekstu inskrypcji odnoszącej się do króla polskiego Kazimierza Jagiellończyka.

Kamienny tryptyk był kilkakrotnie przemalowywany. Do wtórnych, ale noszących duże walory estetyczne nawarstwień należy zaliczyć polichromię wykonaną w technice temperowej (datowaną dość szeroko na XIV w. – 1830 r.). Ta wielobarwna kompozycja wzbogaca tryptyk w zakresie estetyczno-ikonograficznym.

Pierwsze kroki w kierunku określenia stanu zachowania, techniki i technologii wykonania oraz postępowania konserwatorskiego zostały już poczynione przez badaczy ukraińskich w 1997 r., kiedy wykonano szereg badań konserwatorskich i chemiczno-technologicznych oraz wystosowano wniosek o wymurowaniu płyt z elewacji Wielkiej Dzwonnicy. W 2010 r. odbyła się Rada Państwowego Kijowsko-Peczerskiego Rezerwatu Historyczno-Kulturowego, która podjęła decyzję o zaproszeniu ekspertów zagranicznych w celu weryfikacji właściwego postępowania konserwatorskiego względem płaskorzeźbionego tryptyku.

Ministerstwo Kultury Ukrainy zaprosiło w 2014 r. do współpracy Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, które w celu wykonania ekspertyzy wydelegowało mgr Lucynę Omieczynską – dyplomowanego konserwatora-restauratora dzieł sztuki, ze specjalnością konserwacja rzeźby. Głównym problemem dotyczącym tryptyku jest podjęcie właściwej decyzji w sprawie jego ewentualnego wymurowania ze ściany Wielkiej Dzwonnicy oraz ponownej ekspozycji w bezpiecznych dla niego warunkach.